

תור הזהב של הפואטיקה המזרחית

ניסים ברכה: אני ניסים ברכה כותב שירה, הוצאת ספרי 77, 2015, 105 עמ'

תקופה ארוכה (ויהיו שיאמרו ארוכה מדי) הואשמו הספרות העברית בת זמננו וחוקריה באידופוצנטריות דורסנית ובטיפוח מגמתי של נרטיב, שאמנם התיימר, לדידם של אותם מצדדים בהאשמות הנזכרות, לבטא קול עברי-ישראלי קולקטיבי, אך בפועל שימש כשופר לתרבותם ואורחותיהם של יהודי ארצות אירופה-אמריקה, תוך דחיקת קולה של הפואטיקה המזרחית האוטנטית העכשווית והסתפקות בהעמדת נציגים מזרחיים שסיגלו בכתבתם מן הכתיבה המערבית, נוסח סמי מיכאל, א"ב יהושע וכיו"ב. בעשורים האחרונים, זכו האשמות אלו ודומות להן לפריחה ולשגשוג הן בשיח האקדמי והן בשיח הספרותי והפובליציסטי שהתנהל מעל דפי כתבי העת לספרות ומדורי הספרות בעיתונים. באופן טבעי, במקביל לדיסקורס החתרני, שלכאורה ביקש לחלץ מהספרות ומהתרבות הישראלית את קולה של הפואטיקה המזרחית ולהעניק לה פומביות, צבעים, צורה ובעיקר דרוז, צצו על מדפי חנויות הספרים, בעיקר בעשור האחרון, עשרות ספרי שירה פרי עטם של משוררים בני דור ראשון שני ושלישי ליצאי אסיה-אפריקה שזכו להתעניינות ולסיקור נרחב. בחודשים האחרונים, אף זכתה אותה רוח מזרחית שנעשתה לסופה של ממש בשדה הספרות העברית להכרה והוקרה כאשר המשורר ארו ביטון זכה בפרס ישראל לספרות לשנת 2015, וחודשים בודדים לאחר מכן, שלושה משוררים בני חבורת 'ערס-פואטיקה' ובהם עדי קיסר ורועי חסן זכו בפרס ברנשטיין לשירה, ובל נשכח חלילה את השתלכות הפואטיקנים המזרחיים אלמוג בהר, מתי שמואלוף ודומיהם בפנתיאון השירה הישראלית בת זמננו. לאור הכתוב עד כה, ספר שירה נוסף שעניינו מזרחיות, רדיקליות, ססגונית ובוטה ככל שתהא, לכאורה לא צפוי לצוד את עין הקורא השבעה מן הרפליקציות והשיבוטים הרווחים בשירה המזרחית בעת זו, ואולם לקורא הסקפטי המבקש לעיין בספרו הראשון של המשורר ניסים ברכה צפויה ככל הנראה הפתעה מרעננת, שבצידה הנאה ואספקלריה חדשה על מזרחיות, טרנספורמציות שחלו בה וכלאיים שנוצרו בה בעת שהשתלבה באידיאולוגיות פוליטיות, תרבותיות וכלכליות שונות. בהקדמה לספרו, בשיר שכותרתו ככותרת הספר, תוהה המשורר בעוקצנות, יבבנית במקצת, שתלווה רבים משיריו "באיזה פקולטה לספרות ינתחו שירה שכתב ניסים ברכה? זה שם שנשמע יותר בחוגים לעבודה סוציאלית/ בקרימינולוגיה או במבוא למשפט פלילי" (עמ' 3). התחביר המשובש לעתים, כמו גם ההתנורות מניקוד

הטקסט, מכוונים כחץ חר ומשוני הנמתח בינות הקשת עד קצה היכולת במטרה לפגוע, היכן שכוואב לניסים ברכה, היכן שכוואב לחברה הישראלית, היכן שהמשורר ברכה חושב שיש להכאיב למען ידעו שכאב שם. בשיר 'ד' הגדול' (עמוד 6) ברכה משרטט את דמותו של נרקומן דימונאי מרחוב השיטה, קורבן לאפליית בני עיירות הפיתוח, שמת ממנת יתר כשסביב לו אדישות, הזנחה ועליבות, אלא שחורף התנאים האיומים המלווים את המוות, המשורר פוסק, ספק מתוך רחמים ספק מתוך דחף לאידיאליזציה מות הנרקומן וההשלמה עמה כי: "הוא מזריק את עצמו לעולם שכולו דבש... בלי קרונות רכבת דיוור מכוערות... רחוק מלהבין שצפויה תאונה בדרך חזרה מהמסע". רחוב 'השיטה', אשר כדברי המשורר, טרם נמצאה השיטה לחלצו ממעגל העוני, הלכלוך והסמים, ידע לאורך השנים אקספרימנטים פוליטיים, עקרים מהתכוונות לשינוי בר-קיימא, שבסופם נותר עץ השיטה בודד במדבר המת: "בהתחלה פרויקט שיקום שכונות/ והרחוב היה מעוטר שלטי ליכוד/ אחר כך ש"ס/ והשלטים של בגין הוחלפו בתמונתו של המר"ץ/ והיה גם טרנד תקופתי שהתקווה כולה היתה תלויה/ בישראל ביתנו..." (עמ' 9). ברכה אינו מסתפק בהצגת הכרוניקה האומללה של יחסי הממשל הישראלי ובני עיירות הפיתוח, אלא נלווית לה מעין טרזניה כללית כלפי עצם קיומו, כלפי הכרוניקה הבלתי נמנעת של ההווה האנושית: "נשבעתי שאעשה הכל/ לא להידמות לך/ ובכל זאת/ אני מכרסם ציפורניים/ מעשך/ שותה קפה שחור..."

יום אחד/ יישבע בני/ להיות הכל/ רק לא אני" (עמ' 10). ברם, אם לרגע קיווה הקורא כי בנקל יעלה בידו להתחקות אחר קלטת שירתו של ברכה ביחס למציאות חייו (וביחס לנושאים נוספים), הרי שהשיר 'לילד ניסים' (עמ' 11), שבו פונה המשורר אל עצמו בימי ילדותו חושף עד כמה מורכבת ומסוכסכת נפש המשורר ומה רבות החמלה והאינטליגנציה שבה: "הייתי מחבק אותך/ לא בגלל שאני זה אתה/ או כי אני מאוהב בעצמך/ הייתי מחבק אותך חזק/ כי אתה צריך את זה.../ הייתי מחבק אותך/ ואומר לך/ אתה לא מבין איזה פרח יפה/ הולך לצאת מצמח בר

צחיה כמוך".

לא אחת, עשוי קורא שיריו של ברכה לחוש אי נוחות ואף מבוכה נוכח הכפייתיות שבה הוא תובע את כבודו, בשם המרוקאים בישראל, בשם המזרחים ובשם כל מדוכאי העולם משל היה מהפכן לירי נוסח מוריס רזנפלה. כך למשל בבית הראשון בשיר 'אסתר בן נעים' (עמ' 12) דורש המחבר מקוראיו, כבניסיון לתקן העוולות שנעשו למזרחים, לכבד זקנה דימונאית תמהונת לבושת בלויים: "אתם תיתנו הרבה כבוד/ אתם תזונו הצידה ותשפילו מבט.../ למרות המלמולים הלא קשורים.../ אתם תכירו ותעריכו.../ ברכה מורה לקוראיו לא רק להעריך ולכבד דמויות כאסתר בן נעים למרות העליבות, אלא גם לראות בהריו - מסעודה ובראמי ובבני משפחתו, סמל לישראליות בדיק כפי שהוא רואה בהם את ישראל, זו שבדרום ונחשבת פחותה מישראל שממוקמת גיאוגרפית וסוציו-אקונומית במרכז.

כמהפכן מיומן, ברכה מסמן בספרו קבוצות מדוכאות שבשמן הוא מבקש לקטרג על החברה הישראלית, לתקוף אותה וכמו לכפות עליה את קבלת האחר ואת האידיאולוגיות האופוזיציוניות. דוגמה מאלפת לכך נמצאת בשיר 'אדיס מהרטו האתיופי' (עמ' 25): "אדיס/ על אפס ועל חמתם יקבלו אותך/ בשבילי קיים משול לרב, הפלאשמורה ליהודים/ ואתה, למלך"; בשיר 'הלל לצרכנות' (עמ' 33) הוא יוצא נגד מדיניות השוק החופשי ובו לכלכלה הקפיטליסטית: "הו התעשייה הסינית הזולה/ רק למלא התכולה/ להיאחו בקרנות המזרח העשירות..."; אחדים מקוראיו של ברכה עשוי לתייגו, שלא בצדק, כשמאלן נוסף מבית מדרשה של הקשת הדמוקרטית המזרחית וארגוני שמאל אחרים. בפועל שיריו של ברכה חושפים קונגלומרט של זהויות היברידיות המרכיבות את נפשו ואת תפיסת עולמו הנעה בקוטביות משמאל כלכלי ואקטיביזם מזרחי לימין פוליטי רומנט, שלעתים אף נוגע בסטריאוטיפים: "הפליטים מדרפור/ החליפו את הטורקים שראו בכתו הקפה בנה שאנן פורנו/ שהחליפו את התאילנדים שאכלו חיות ברחוב.../ שהחליפו את העזתים שהחליפו את הטיח בחומר נפץ/ שהחליפו את היהודים הפראירים שעברו קשה..." (עמ' 35) וביחס עוין וביקורתי כלפי המדיניות הפלסטינית בעזה, שהאשמה במצבה מוטל על מנהיגיה בלבד: "עזה של מטה/ מסתעפת/ בתוך עצמה/ והורסת/ את עצמה/ לו היטיבו/ לבנות את עזה/ של מעלה/ מהבטון של עזה של מטה/ ומברזל הרקטה/ לא היתה נשאר/ עזה, עזה" (עמ' 49).

מלבד השירים הפוליטיים והאישיים, ברכה עוסק בדמויות ידועות ובסטיאוציות, שהוא מעניק להן פרשנות משעשעת, ילדותית קמעה, מסיר מעליהן את הילת הקדושה, מורידן מהפנתיאון שאליו לא יתקבל ומאניש אותן, מנרמל, מנגיש, כך שלא תישארנה מידע אקדמי מנוכח, אלא אישים שעמם אפשר לשתות אוזו (סוקרטס) כמו היו קרוביו, מתחקה אחר המיית לבם (שלמה המלך), מזדהה עם סבלם (איוב); לעתים מרעיף

שבחים, כמו על ארז ביטון, המוגדר כאבן יסוד בהווייתו התרבותית, כשם שבאך ובטהובן הם ביסוד תרבות המערב: "אני שומע את קולך/ ואת העברית הבוקעת ממנו/ כמו צלילי באך ובטהובן/ בעברית מרוקנית /וכולך באך ובטהובן..." (עמ' 95). רבים מרעיונותיו של ברכה עשויים לצרום לאוזן הישראלית המיינסטרימית,

אף שכבר הורגלה בחתירה תחתה. אחדים הוא אף עשוי להרתיע, לזעזע ואף להכעיס. עם זאת, בתוך כל המולת הרגשות המתעוררים נוכח הקריאה בספר, בולטת ההערכה לכנות האסתטית שבה חושף המשורר את עולמו, את רעיונותיו ואת עצמו, לשברירי רגעים כגון אלה, שבהם הוא נכנס למעלית, לוחץ על קומה 5 "ומסתכל

על מיילים בסלולרי/ כדי לא לדבר עם אף אחד/ כדי לא לראות את עצמי במראה/ מזדקן ותשוש/ חסר ביטחון" (עמ' 85).
◆

ניקולא אורבך